

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

ливага, крайга болгаш обласка мал ажылын шыгын келдер талазы-биле хемчеглерин аймактык кылып болгаш ол хемчеглерин СЭКП ТК болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүдө кынап көөрү-биле 1955 чылдың май 1-ге чедир өлүкүр ужурут. Ол ажылды аздандырып берер. Колхоз болгаш совхоз бүрүзүндө колхозчуларын, МТС-териниң болгаш совхозтарын ажылчыларын болгаш тускай артезикилериниң дамба массаларының киржигеши-биле тус чериниң аргаларын бүгү талазы болгаш хандыр өөрини көрүп, бар турар дуржуганы байыдар болгаш ажылга черлерин 100 гектар бүрүзүгө хамаарыштыр мал ажылынң продукту-

ларын бүдүрерин көвүдөр талазы-биле тодаргай хемчеглерин аймактык кылып өргөжөт чүгүлэ. Тус-тус колхозтарын болгаш совхозтарын хемчеглеринге үндөүрүш планнарын районнар, а оң соонда обласлар, крайлар болгаш республикалар аайы-биле ажылдап кылып ужурут. Херекти шак ыңчаар көөр чорук көдө ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ишпейин бөдөр, оларның инициативасын узам-на илерер, чер-чериниң өзгөртүмөс курлавыраарын болгаш аргаларын илерер база ажылга клирер арганы бээр. Улус ажыл-агыйына канчаар-даа аажок улук ужуру-дузалык бо ажылды баштаары партия организациаларының алдарыг херөө болур.

Мал чөмөрин бүдүрерин калбарты

Эштер! Мал ажылынң продуктуларын бүдүрерин көвүдөр талазы, малдык быжык чөм суурун тургузары дөш бүгү күшү салып ажылдаары өргөжөт чүгүлэ. Хей чылдар дүргүзүндө мал чөмөриниң байдалы өдөргөй багай болуп турганын минир херек. Эрткен чымы-да үндөш өскерлишиинер болбаан. Колхозтар болгаш совхозтар чыгыш чылда үер ситгенерин, ситос кылып кукурузунын, чамдык өске-даа культурааларын тарыгазының шөлүн калбартааны болгаш 1953 чылга дөмөйлөргө 5,5 миллион тонна хей ситасту салганы билдинтир болгай. Бир өвөс, эрткен үдө малдын баш санының көвүдөшүн барымдалаар болза бир баш малга мал чөмөриниң херек кырында хандыртынганы экижизөөн, а харын чамдык районнарда дорайтаан.

Мал ажылынң чөм суурун дугайында айтырымы ам чаа-ла салып турар чүвө өвөс-ле болгай. Ындыг түрбүжө, херекти түнөлдөри чүгө албай турар бис! Малды аны-бүрү болгаш бөдөк шынарыг чөмө-биле төттүр чөмө-биле тургаш мал ажылынң продуктуларын бүдүрерин көвүдөрү-нүн мерделеше шын өвөс болдарын сый шаварын ам-даа чөдү албааныс-биле ол чоруктар болуп турар. Мал чөмөрин бүдүрерин көвүдөрү дөш шыгын дөмөлдү колхозтарга болгаш совхозтарга организастаайн, азын хей удурутулар мал чөмөриниң дугайында чугаа кылып, доктаалар үндүрери-биле кызыгаарыны турар хайлыг чүвө дүр-ийн.

Чуртка нитиниң мал ажылын көвүдөрүнө тарва бүдүрерин көвүдөрүни кайы хире чугула ужуру-дузалык болурун шага-ла чугаалашкан болгай. Малдык баш санының көрү-нүп турар өвүдөш болгаш оң продуктулуун бөдөрү чүг-лө тарва бүдүрерин көвүдөрүн өвөс, харын ситасту, көр-нөплөтөрүн, картофелди база өске-даа чөмөрин дыка көвүдөрүн негеп турар.

1960 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга мал чөмө-рин бүдүрерин даразында хемчөздөргө чөдүр минимум кылдыр көвүдөрү.

Концентрацияланган чөмөри—1953 чылда белеткөөн 12 миллион тоннанын орунуга 65 миллион тонна чөдүр, то-даргайлаарга беш ажык катан хейнү.

Ситасту—1953 чылда белеткөөн 32 миллион тоннанын орунуга 176 миллион тонна чөдүр, тодаргайлаарга беш бү-дүн чартык катан хейнү.

Көрнөплөтөрүн, мал чөмө болгаш бахча культурааларын —1953 чылда белеткөөн 9 миллион тоннанын орунуга 38 миллион тонна чөдүр, тодаргайлаарга беш ажык катан хей-чү.

Картофелди—1953 чылда белеткөөн 5 миллион тонна-нын орунуга 25 миллион тонна чөдүр, тодаргайлаарга беш катан хейнү.

Бөдүн чөмөри—1953 чылда белеткөөн 129 миллион тоннанын орунуга 178 миллион тонна чөдүр, тодаргайлаар-га барык бөдүн чартык катан хейнү белеткөөр.

Кол чүвө чөдүр дөш, колхоз, совхоз бүрүзүгө малдык бүгү чүдөлдөри чөмө-биле четчир саныг болгаш ас-сортименталыг кылдыр хандырып турар мал чөмөри куль-турааларын тарва турары болур. Ажылды шын организаста-тан тургаш бо сорулганы кайы-даа азыраак 1960 чылда өвөс, а харын чөккү ийи-үш чылдарда шиттирер болур. Шыгыг куржакта бир чымын дүргүзүндө бөш дыка улук түнөлдөри чөдүр болур.

Оң-биле черелештир мал ажылын көвүдөрүнө төтүмөс аргаларын берип турар кукурузга кичээленин база катан салыккан түр мен. Малдык продуктуун бөдөрүнө кукуруза болуун дензигүрүг болуур аргаларын тала-дазы-биле өвөс чөмөри чөдө деннетимес.

Оң-биле калы хей-хей ажылдакчылар чүгө кукуруза-нын ажылынын дугайын чугаалап турар хирепинде оң бөдөк дүдүттерин аларын хандырар дөш колхозтарга бол-гаш совхозтарга бөдүрү-ла организастык ажылды чорутпайн түрөвлөр.

Маяа Москва обласыг дугайын чугаалаза чөгүрү. СЭКП ТК-ның сентябрь пленумун үндөш ситастык аралардан хей-хей икшлөр ситос кылып кукурузаның эки дүдүгүн өстүрер Москва обласыг муракчы колхозтарынга болгаш совхозтарынга чорон болгай. Ситос кылып кукурузаның эки дүдүгүн өстүргөн. Ол колхозтарын болгаш совхозтар-ын дүрүзүндө ажылдагычтар болгаш обласыг нитиниң-биле бөдөк дүдүгү азыр боор деп болуп турган чүвө болгай. Ол ыңчаар болушмаан. Обласыг колхозтарынга эрткен чымын бир гектар бүрүзүндө ортума-биле 135 центнер ногаан мал чөмөрин, ыңчаарга 35 колхозтар гек-тар бүрүзүндө 300—500 центнер, 54 колхозтар—200—300 центнери азын, а гектардан 50 центнери-даа алган колхозтар бар болгаш чамдык колхозтар мырнай чү-нү-даа албаан.

Моон ужуру чүдө? Раменский районда «Коммунистче буржуйлар» колхоз кукурузаның тарыга шөлүн 40 гек-тар чөдүр калбарташ, гектар бүрүзүндө 520 центнер дүдүгүтү, Сербрано-Пруцкий районда Куйбышев аттыг колхоз 20 гектар шөлүг гектар бүрүзүндө 425 центнер дүдүгүтү канчан алганы, а өске-даа азын хей колхозтар оңу чүгө чөдүр албааны? Ол колхозтар эки аки, таарык-чаныг байдалдарга турар бе, ыңчан? Чок ыңгы өвөс.

Колхозтарын, совхозтарын болгаш машина-трактор стан-цияларын оперативтиг удурушпай турарын бо фактылар чугаалап турар-дыр. Ол ыңгыг болган; кайда-ла колхоз-туг дарагы ажыл-херекти билер, партияның аге орга-низацияны эки аймактык турар болур, мында саалдыган сорулгалар чөдөшкөшүн шиттиретиштин турар; кайда-ла колхозтуг дарагы кошкык, чүвү кызырын бою бил-бес болганында, а азад партия райкомнары, обкомнары өргөжөт чугула дузалыкчыларын чөдөрүнөндө ыңа ку-куруза тарыгазын үстү, колхоз малга өргөжөт чугула чөмө чок арган. Партияның Москва обкому болгаш об-ластыг Советиниң күтүкө муракчыларын дүрүзүндө бүгү колхозтарын болгаш совхозтарын херөө болур кыл-дыр ажылды ыңчаар организастап шыдаван. Жокудан турар колхозтарын муракчыларын денелеште чөдүр көвүдөрү дөш олар өргөжөт чугула хемчеглерин албаан-нар.

ССР-ниң Бөдө ажыл-агый министрствозунуң медээни бөүгаар алырга, чурттуг азын хей обласларын кукуруза-нын тарып өстүрерин херөө Москва обласында-ла дөш байдалыг болуп турар. Ол болза, кукурузаны, ол ыңчан өске-даа калыг бир ажылды нөдөрүнүн ала-чагаар-лашыкта салып болбас деп чүвени чугаалап турар. Кол-хоз бүрүзүгө, совхоз бүрүзүгө улук организастык ажыл негетинин турар.

Колхоз, совхоз бүрүзүгө кыска хуусаада кукурузаны калба-биле шиттирерин азыр малга эки чөм суурун тур-гузар болгаш мал ажылынң продуктулуун көвүдөрүн хандырып болур.

Өвөс культурааларга дензөргө кукурузаның бөдөк шы-нарынын дугайын чөмөни хоолузуун чыгыс хемчө-лдүн талазы-биле сан-медикер тодаргай чугаалап турар. Ол сан-медикерниң чамдыктары бөдүр:

	Бир гектарга дүдүгүтү центнер-биле	Бир гектарга хоолузуун чыгыс хем- чөлдө
1. Чигир свеклазы		
а) чөмшүг дөмө	200	5000
б) сывы	100	2000
Шүтү		7000
2. Ситасту кукуруза		
а) антылап ситастаан:		
башкын чөм биштаталып турга	90	3600
уну, бүрүзү	210	3150
Шүтү		6750
б) ситасту кукуруза (уну биле) башкын биштаталып сүт чөмшүгө	275	5775
в) кукурузаның башкында чөм 18 хуу шыктыда	30	3600
Кукурузаның кургаг уну	60	1800
Шүтү		5400
г) ногаан чөм кылар кукуруза	200	3600
Шүтү	175	5250
3. Картофель		
4. Мал чөм свекла		
а) чөмшүг дөмө	300	4200
б) уну	100	1000
Шүтү		5200
5. Ситасту тарымал тоорук	200	3200
6. Сула—бастырган тарвазы саваны	16	1600
Шүтү	24	720
		2320
7. Түрнепс	250	2250

Чүгө чигир свеклазы кукурузаны ажып турарын бо дөшкө саннар көргүзүп турар-дыр. Ындыга болза, бир гектар кукурузаны тарып өстүреринге болгаш оңу ситасту-рынга бөдөрүг бир гектар чигир свеклазын тарып өстүр-ерде 5 катан хей кичи-хүнүн, бир гектар картофелди тарып олуртувиз ийн ажыг катан хей кичи-хүнүн чарыктарын болаза чөгүрү.

Ол болза, өскө бүгү-ле культурааларын тарымын куку-руза кызын үндүрүптер ужуруг дөш ол өвөс байлаан. Чок. Язын-бүрү мал чөмөри чокта мал ажылын көдүрүп болбас. Ыңчанга картофелди, чигир болгаш мал чөмөри свеклазы, мал чөмөри канчанын, судан ситастык, клевер-ниң, люцернанын, ийи-биле сулазын холумаан болгаш өске-ла хей-хей культурааларын бүдүрерин дыка көвүдөрү-нүн негетинин турар. Кукурузаның башкында концен-трацияланган чөмөри база чөдүр шынаан консервациян баштарын болгаш шыктыг чөмө-биле малды азыр чөм-чөмөри айтырыларын шиттиреринге эң бөдөк дү-жүтү берип турар кукуруза оңа кичээленин салган турар ужуруг.

Улук кичээленин салза чөгүрү өскө культура болза картофелди берер. СЭКП ТК-ның мурунда болганаан Пле-нумнарыга картофелди үндөш азын хей чугаалап, сүт-түг мал ажылын, а ол ыңчан хаван ажылынң продук-тулуун дүртен бөдөрүн хандырып оң бөдөк шынар-лымын дугайын херечиле турар саванын чугаалашкан болгай. Ындыг түрбүжө, эрткен чымын мал чөмөри кар-тофелди тарып олуртувиз кичээлени мырнай четпес сал-дынтаан.

Мал чөмөри картофелди уруп азырын хей-хей колхоз-тарда шын өвөс көөр чанчыдар барын чугаалаар херек. Колхозтар малга картофелди уруп алырга калган продук-туларын чарып, сатканын соонда оң артканын уруп ол турар. Ындыг артышкылар казан-да хей өвөс бо-луп турарында нитиниң малы, хамкыт мурунда хаван-нар картофелди чок артып каары үргүчү болуп турар. Кар-тофелден эки дүжүт ап турар районнар мал чөмөри хер-егдөр картофелди тарып олуртувиз тускай шөдү үерги таарыкчалыг болуп ийн.

Шаанда дыка хей районнар картофелди бүдүрер оңу тарып олуртувиз машиналар чөгүндө саалд турган. Ам бис-те ыңгыг машиналар бар аларда картофел бүдүрерин бүгү хемчег-биле калбартып болур болгаш калбартыр-лаа ужуруг бис. Ону тарва-биле холбаштырып тургаш малды чөмөри болза эг бөдөрүн дыка көвүдөрүн хандырар.

Ажыл-агыйнын негедерин барымдалаш, ажылдагыч черлерин бары санар көргөт, тарыга шөдөрүн тур-гузуун өскөртүп болгаш культурааларын шын хуваарын мал чөмөри бүдүрерин көвүдөрүнүн өргө-ажыктары негеп турар. Чикер кылдыр Москва обласыг Жуковский районда «Чаа амдыралдыч оруу» колхозу көргүзүп көр-ейн. Эзын чак чылдарын дүргүзүндө ол колхоз экономи-ка талазы-биле кошкык, малга боттарың белеткөөн чөм-нөри чөдө чөдөшпөй баар турган. Орулгалынын дыка хей кези бүгү болгаш концентратынын мал чөмөри-нүн тарыгына чарыкталып турган.

Ол болзо 1952 чылда мал чөм культурааларын 150 гектарын, оң иштинде 20 гектар тарымал тоорукту ситос-ка тарган. Ол чорук мал чөмөни колхозтуг херезалин хан-дырбаан.

1954 чылдын чамында бүдүрүгө плаанын көрүп турда мал чөмөри тыштарында дөш 400 муң хире рубльди тускайлап бөдөр негетинин турган илерөөн. Баштаар чер

20 гектар кукурузаны ситоса тарымын көргөн, оң соон-да колхозчулар-биле сүмөлөшкө, сулазын болгаш өскө-даа чамдык культурааларын тарыгазын кызырын тургаш ку-курузаны тарыгазын 40 гектарга чөдөрүн шиттирер.

Кукурузаның бажы-биле калы ногаан чөмөринин дүжүгү гектардан 330 центнер болган, ыңчанга ол нитиниң мал ажылын чөмө-биле хандырымын аргазын берген. Болхоз кукурузаны мун тонна ситасту салган, бир инеккө-ле 10 тонна ооадыр болгаш 300 тоннаны ногаан немелде чөмө ажылдаан. Оң аңгыда колхоз 670 центнер кукуруза баштарын шитип ол, оларнын 300 центнерин саткан 42 муң рубльди алган. Оң арткаан 300 центнер кукуруза баштарын хаваннар семирти азыраары-биле ситастаан.

Сулазын болгаш тарымал тоорукту кулазын-биле куку-рузаны тарыга шөлүн калбартаан бар турар малды чөм-нө-биле четчир кылдыр хандырар, база 15 инектер тып алыр арганы калхозга берген. Колхозта бир инеккен сүт салганы 3.409 килограмм чөдүр бөдөн, азы 1953 чылга дензөргө 1022 килограммга көвүдөш.

Мал ажылын эки түнөлдөр колхозтуг экономистиг бай-далын азын бижиткаар арганы берген. Колхозтуг нити орулганы эрткен чымын 1,7 миллион рубль болган, азы чымын дүргүзүндө 550 муң рубльге көвүдөш.

Колхозтуг баштаар чери чымын түнөлдүн үндүрүшмаан, колхозтуг нити малын болгаш колхозчуларын малын чөм-нө-биле артыкчалыг кылдыр хандырар сорулга-биле 1955 чылда кукуруза тарыгазын 90 гектар чөдүр улгатты-рымын өргөжөт чугулазын бүрүзүрөөр.

Бо колхозту чикекке азыр хире өвөс, чериниң шөлү өвөш деп чугаалаар чадавас. Ийе, херек кырында оң чери шүтү 822 гектар, оң иштинде тарыга шөлү 426 гектар болуп турар. Мычалаа-ла чугула чүвө чүдө 1954 чыл-да 100 гектар ажылдадыг черге 35 баш мыйметиг бола мал, оң иштинде 22 инектер ооаажып турганы, бөдө ажыл-агыйнын ажылдадыг 100 гектар черинде-не 668 центнер сүтү алганы болур.

Ажыл-агыйн эки бөдөмчалыг чорудар болза, кыска хуу-сазын иштинде улук чөдөшкөнү болурун бо чикек чугаалап турар.

Тодаргай байдалдарда шөдүн чыгыс хемчөлдүн эң-не хей саныг долу үнөш мал чөмөри берип турар мал чөмөри культурааларын шитип азыр дугайында айтыры-ны колхозтар боттары шиттирер херек.

Бистин чуртувустун бүгү-ле районнарында чөмөринин унуда миллион-миллион гектар шөдүгү сүт азыр шынаа-лар бар. Боду бүткөн ол кайтамчыгыг мал чөмөри шынаа-ларын максималдыг ажылаар херек.

Хей-хей колхозтарда шынаалар сандаргай болгаш өл-т-сигениң чөмөс дүжүттерин берип турар. Сүт азыр шынаа-ларын болгаш чыгаар бүткөн ситен шөдөрүн холга шыг-ным ап, оларын кыска хуусаада ситенин механизастаан-ган ажаала-биле чөдүрүп болур бөдө культураалыг мал чөмө бөдөкчөр чөдөр кылдыр хуулулар херек.

Чыгаар бүткөн ситен шөдөрүн ажылдап турарында шын өвөс практикалык дугайында каш өвөс чугаалык түр мен, оң түнөлдө чык бүрүдө-ле дыка хей шөдөрүн ситени ажаап алдымай артын турар. Ол чүгө ыңгыг болуп ту-рарды? Калан ситени көөр үер чөдүр келгенде оңу

Мал ажылында тудуг болгаш күш-ажылды механизастарының айтырылары

Бир өвөс колхозтар болгаш совхозтар мал чөмөри ажаап калгандар болгаш белеткөөр өргөжөт чугула ту-дуглар чок болур болза, чөмөриленин быжыг базанын тургузарынын сорулганын чөдөшкөн шиттирер бол-бас. Мычанга ситос суургаларын болгаш онгарлары-нын, а ол ыңчан малдын язын-бүрү чөмөри механ-изасты аргалар-биле белеткөөргө херек чөм кылар чө-терин болгаш дерителерин тудушкунун калба-биле негетер херек.

Нитиниң бөдөк продуктуг мал ажылын хөгжүдери малды ажаалганын дыка экижидер шиттирер негеп турар. Мою чөдүр алырга мал ажылын амы бар ка-жааларында чөгүрү чурмуу тургузары, чөккү чылдарда малдык баш санын өскө бөдөр барымдалап тургаш, чаа калжааларын тудушкунун калбартыры өргөжөт чугула!

Ситос суургаларын болгаш онгарларын тудушкуну-нун талазы-биле херек калыг язы болуп турарды? Коң-чүг болгай. Сөүлүг алы чылдарын дүргүзүндө колхозтарга нити ишкери чүгө 10 миллион тонна ситос тудуларын кылыганы чугаалаар-ла четчир. Хей-хей обласларда бол-ган районнарда ситос тудуларын иштүт тутпайн турар. Шак ыңгыг байла мырнай-ла шынааар арга чок.

Чөккү алы чылдарын дүргүзүндө колхозтарга нити ишкери 45 миллион тоннадан өвөш өвөс бүдүрүчелди ситос тудуларын тудуу алган турары чугула. Сонгаралдып болбас бо сорулганы шиттиреринге колхозтарын болгаш МТС-терин күженишкенин улаандырган турар ужу-руг. Чурт болгаш мал үлеткүрүнү бүдүрүгелери колхоз-тарга салары-биле чымын өлгөн азыр ситос суургаларын бүдүрүгелери калбартыры өргөжөт чугула.

Мал калжааларын тудушкунуна база улук четтестер бар. Чаагайдыр туттунган болгаш эки деритинген кажаа-лар-биле колхозтарга малларын чүгө улук өвөс кези хан-дыртыган.

Нитиниң малын баш санын өстүдөшүн айтыг-ган темпелерин бөүгаар мал калжааларын тудушкуну-нун талазы-биле улук хемчөлдүг ажалдарын күжөсери тур-сүтүп турар. Мал калжааларын болгаш колхозтуг өскө-даа тудуларын тудушкуну улук ужуру-дузалык болуп турар.

Партия болгаш заводтыг көдө ажыл-агыйн көдөрүг та-лазы-биле алган хемчеглериниң түнөлдө колхозтарын болгаш колхозчуларын орулгаларын дыка өзү турар. Чүг-лө чыгыс чылдын дүргүзүндө бөш хей-хей колхозтарга орулгалар кал катан көвүдөш. Бодунуң бүдүрүгелени, ылыганы мал калжааларын тудуларын калбартырыг колхозтар ам калжанын-даа артык хей аш-хөргөт-лөри үндүрүп болур аргалыг аларган. Колхозтарда капитал салымчыларын бир дугаар өзгөчө колхозтуг ажил агыйн көвүдөрүнө, оңу хей орулгалыг кылырынче ула-ган турар ужуруг. Ыңчаарга аш-хөргөт бир чөдөрөк клубтарын-да, чуртгага бажынарын-да тудар херек. Чамдык икшлөр клубтар тударын төгөлдө-лөр деп санап турар, а ыңчаарга массаларга ажил чөрунаас болза, колхоз быжыгы шыдавас-ла болгай. Ам колхозтар быжыккан бол-гаш клубтарын херезлеп турар аларган. Ол ыңчан уруулар салдарын, асылдары, божула-бачындарын туста чөгүр-Оң-биле калы боттарында бажын тудуу алырында колхоз-чуларга дузалык чөгүрү. Көдө тудушкуну бо өйү кел-ген айтырыг шиттирер херек.

Калан колхозтарга бүдүрүгө бажынарын тудушкуну-нун дугайында чугаа болу бөргө чамдык эштер ол бажынарын күрүнө тудуу бээр, тудуу материалдарын үндү-рүп, тудуларын механизастар болгаш ажылчы күжү-биле

кезип ажаап аларында, ылыгыг хол-биле көсөр ужуруг черин ситенин кезип аларыг колхозтарга ажылчы кү-жү болган чок-ла чөдөшпөй турар.

Ол айтырыгын болгаш херек. Ситенин механизастаан ажаала-биле чорударыг таарышпас шөдөргө ылыгыг ажылчы күжү чөдөшкө колхозтарга эргенуг система-ны тургушпашан, аңа колхозтуг малын оларалдып, а ың-чаарга четпейн турар ситенин ыкка биле сулазын холума, көсөр болгаш өскө-даа тарымал ситенин-биле азырааш-тыраа чөгүрү боор.

Бисте ситен үренинериниң, көрнөплөтөрүн болгаш өскө-даа чамдык мал чөмөри культурааларын талазы-биле мырнай таарышч чок байла тургустунган. Виканы чик-кекке азыраашар. Бүгү кара хөргөндүг өвөс куржатар-га болгаш хей-хей арга-хөвүлүг районнарда ол кончүг үнөш культура. Ындыг түрбүжө сөүлүг чылдарда азын хей колхозтарга ыкка үренин чок болганын ногаан чөмөри сулазын, харын-даа чигетарыны ситенге тарып кылдыр виданын үренин азын-агыйн шак ыңчаар сандаар багын. Мырнай чөккү чөдүр-ле Курск, Воро-неж, Орел, Харьков, Польша болгаш өскө-даа облас-тарын колхозтарын виданын хей саныг үренинерин өс-түрүп, олар-биле өскө-даа азын хей районнарын ханды-рып турган. А ам ол обласларда ыкка үренин боттары-нын тарыгазында бөш чөдөшпөй турар.

Колхозтар боттарынын херезелениге ол үренин чет-чир болгаш оларын санды болуру-биле тарымал ситенин-нүн, көрнөплөтөрүн болгаш өскө-даа чамдык мал чөмө культурааларын бараныг үренин ажил-агыйн оң кыс-ка хуусаада катан тургузары өргөжөт чугула.

Мал ажылынң продуктуларын, ылыгыг сүтүг, хаван азын болгаш дагаа чургаларын бүдүрерин көвүдөрүн-ге тускайлашкан холума чөмөри улук ажыл-дузалыг. Мал ажылынң немелде чөмөринин үер-дөү аш-чөм үлеткүрүн артынчылары — жон, барда, маяга, шөвө шаары болгаш өскө-даа болур. Чурттуг аш-чөм үлет-күрү чык бүрүдө-ле 25 миллион тонна жон болгаш бар-даны артынч кылдыр берип турар. Бир өвөс, ол артын-чыларын малды семирти азыраарында шын ажылдаар бол-за, 300 муң тоннадан өвөш өвөс өскө-даа болур.

Жыкты, шиттирерин болгаш өскө-даа концентрата-тыган чөмөри даштыккө үндүрүг сандылары ажил-тыг